

STŘEDOŠKOLSKÁ ODBORNÁ ČINNOST

Obor č. 14: Pedagogika, psychologie, sociologie a problematika volného času

Postpaměť a transgenerační přenos

Blanka Cábová
Jihočeský kraj

České Budějovice 10.2. 2025

STŘEDOŠKOLSKÁ ODBORNÁ ČINNOST

Obor č. 14: Pedagogika, psychologie, sociologie a problematika volného času

Postpaměť a transgenerační přenos

Postmemory and transgenerational trauma

Autoři: Blanka Cábová

Škola: Česko-anglické gymnázium s.r.o.

Třebízského 1010,

370 06 České Budějovice 5

Kraj: Jihočeský kraj

Konzultant: Mgr. Petra Klee

České Budějovice 10.2. 2025

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou práci SOČ vypracoval/a samostatně a použil/a jsem pouze prameny a literaturu uvedené v seznamu bibliografických záznamů.

Prohlašuji, že tištěná verze a elektronická verze soutěžní práce SOČ jsou shodné.

Nemám závažný důvod proti zpřístupňování této práce v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších předpisů.

V Českých Budějovicích dne 10.2. 2025 Blanka Cábová

Poděkování

Ráda bych vyjádřila upřímné poděkování paní Mgr. Petře Klee za její cenné rady, podporu a odborné vedení při zpracování této SOČ práce. Její vstřícnost, trpělivost a ochota pomoci mi velmi usnadnily orientaci v tématu a přispěly k prohloubení mého porozumění problematice. Velmi si vážím jejího času a podnětných připomínek, které mi pomohly práci rozvíjet a zdokonalovat.

Anotace

Ve své práci SOČ jsem se zabývala problematikou traumatu, transgeneračního přenosu a postpaměti. Popsala jsem samotné téma traumatu a jeho chápání napříč historií, a jak traumatické zážitky jedné generace mohou ovlivnit i generace následující. Zaměřila jsem se na mechanismy přenosu traumatu, včetně rodinné dynamiky, narativních vzorců a kulturního i historického kontextu. Klíčovými koncepty jsou transgenerační přenos, proces přenosu traumatu napříč generacemi a fenoménem postpaměti, tedy způsobem, jakým potomci přeživších traumat prožívají a interpretují zkušenosti, které sami nezažili, ale které formují jejich identitu.

Klíčová slova

Trauma; transgenerační přenos; postpaměť

Annotation

In my SOČ, I explored the issues of trauma, transgenerational transmission, and postmemory. I described the concept of trauma itself and its understanding throughout history, as well as how the traumatic experiences of one generation can affect the following ones. I focused on the mechanisms of trauma transmission, including family dynamics, narrative patterns, and cultural and historical contexts. The key concepts are transgenerational transmission – the process of passing trauma across generations – and the phenomenon of postmemory, which refers to the way descendants of trauma survivors experience and interpret events they have not lived through themselves, but which shape their identity.

Keywords

Trauma; transgenerational trauma; postmemory

Obsah	
1 ÚVOD	7
2 TRAUMA	8
2.1 Definice traumatu, živé dědictví	8
2.2 Po traumatu	9
2.3 PTSD	10
2.3.1 Historie PTSD	11
2.3.2 Příznaky	13
3 TRANSGENERAČNÍ PŘENOS	14
3.1 Historie teorií transgeneračního přenosu	14
3.1.1 Teorie krypty a fantomu	15
3.2 Definice transgeneračního přenosu	15
3.3 Mechanismus transgeneračního přenosu	15
3.3.1 Vědomý a nevědomý transgenerační přenos	16
4 FENOMÉN POSTPAMĚTI	18
4.1 Definice postpaměti	18
4.2 Historický kontext	19
4.2.1 Holocaust	19
4.3 Přínosy postpaměti	22
4.4 Kritika postpaměti	23
5 ZÁVĚR	25
6 POUŽITÁ LITERATURA	26
7 SEZNAM OBRÁZKŮ	26

1 ÚVOD

Postpaměť a transgenerační přenos se řadí mezi klíčové koncepty v oblasti studia paměti a kolektivní identity, zejména co se týče traumatických událostí a jejich vlivu na následující generace. Postpaměť, termín poprvé představen roku 1992 profesorkou Marianne Hirsch, označuje fenomén, při kterém si druhá generace nese důsledky traumatické události, aniž by danou traumatickou událost sama zažila, prostřednictvím emocionálního a psychického přenosu. Tento koncept je obzvláště významný v případech, kdy rodiče nebo prarodiče zažili historicky významné katastrofy, jako je holocaust, genocidy nebo války, a jejich vzpomínky a traumata formují identitu následujících generací.

Transgenerační přenos představuje proces, jímž se tato traumata a vzpomínky přenášejí z jedné generace na druhou. Tento přenos nemusí být výhradně verbální, ale může probíhat prostřednictvím ticha, gest, nevyslovených emocí nebo opakujících se vzorců chování, které formují rodinnou dynamiku.

Cílem této seminární práce si stanovuji prozkoumat, jak se postpaměť a transgenerační přenos projevují v různých kulturních a historických kontextech a jaký dopad mají na individuální i kolektivní identitu.

Jako hlavní prameny k mé práci jsem využila knihy od Kay Marie Porterfieldové – *Jak se vyrovnat s následky traumatu*, Jany Tóthové – *Úvod do transgenerační psychologie rodiny* a Pavla Barše – *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu*.

Práce se člení nejprve do kapitol zkoumajících samotný pojem traumatu, jež nám později přispějí k lepšímu pochopení právě dvou výše zmiňovaných konceptů.

Jako překážku ve výběru zaměření mé práce bych uvedla fakt, že pojem postpaměti je relativně nový, což dokazuje nedostatek odborné literatury zabývající se jí přímo. Nicméně daná novota této myšlenky o existenci postpaměti mne naopak motivuje k jejímu šíření, jelikož věřím, že by lepší poznání tohoto fenoménu mohlo výrazně posloužit k dalšímu odhalení daleko komplexnějších mentálních poruch způsobených traumatem.

2 TRAUMA

2.1 Definice traumatu, živé dědictví

Trauma představuje psychologický stav, který je reakcí na extrémně stresující nebo život ohrožující události přesahující schopnost jedince se s nimi vyrovnat. Projevy mohou být jak fyzické, tak emocionální. Často trauma zahrnuje pocit strachu, hrůzy či bezmoci, a jelikož nepředstavuje běžnou situaci, strategie jeho zvládnutí nefunguje běžným způsobem.¹

Traumatizaci může být člověk vystaven v jakémkoliv věku, i jako dítě, dokonce již během těhotenství či porodu. Toto trauma poté může jedince doprovázet po celý další život. Čím dříve k traumatizaci dojde, tím větší vliv má pak na následný vývoj člověka.

V momentu traumatizace dochází k jakémusi rozštěpení mysli jedince na dvě části: část, která trauma přežila, a část traumatem ořesenou – traumatizovanou. V této chvíli se záměrem se s traumatem vyrovnat je pak část traumatizovaná potlačována a jaksi „zastavena“ od možného neustálého připomínání oné události. Je tak trauma odstraněno a drženo mimo proud dalších životních zkušeností člověka, které by jinak mohlo negativně ovlivňovat. Poté během dalšího životního vývoje dochází sice ke stárnutí onoho „já, které přežilo“, leč „já traumatizované“ zůstává stále přibližně staré, jako byl jedinec v době prožití traumatizace. Je tedy pak častým případem, kupř. u jedinců v dětství zneužívaných, že ačkoliv je oběť již v produktivním věku, jejich reálná mentální vyspělost odpovídá osmi letům, započalo-li v tomto věku zmíněné zneužívání.

Účinky traumatu závisí na jedinci – mohou trvat jak týdny, tak i do konce života – stává se tedy naším *živým dědictvím*. Na rozdíl od pocitů chovaných k památkám na minulost, jako třeba hodinkám po prarodiči či prstenu po zesnulém partnerovi, se živé dědictví od starožitností liší. Živé dědictví traumatu se může projevovat intenzivními tělesnými, emočními a percepčními reakcemi na běžné věci, často aniž by se dalo poznat, zda jde opravdu o prožitek z minulosti. Tyto reakce dokola oživují trauma v našem těle a emocích i několikrát za den – tzv. implicitní vzpomínky. I při zdánlivě běžných a neškodných maličkostech původně souvisejících s původní traumatickou situací pak tedy nastanou chvíle, kdy se nám rozbuší srdce, napne tělo, zpotíme se, cítíme strach a úzkost či vztek, ztratíme schopnost mluvit, cítíme se osamělí, pocítíme nutkání utéct a schovat se, a to i když se nacházíme v bezpečí domova obklopeni lidmi, na kterých nám záleží, a reálně nám žádné nebezpečí spojené s traumatem hrozit nemusí. Pokud však trauma pochází z prostředí domova, rodiny, či blízkých vztahů, spouštěčem může být i běžná činnost, jako čištění zubů, sprchování, cesta do školy či do práce. Implicitní vzpomínky ale také vůbec nemusí být s žádnou činností či událostí spojené, je naopak daleko pravděpodobnější, že bychom si danou traumatickou zkušenost nebyli schopni přímo vybavit jako jasný souvislý příběh nebo sérii obrazů, které dokážeme popsat. Spíše si trauma zapamatujeme ve formě smyslových prvků neverbálně – emocemi, ztuhnutím, tělesnými vjemy, kolapsem nebo pocitem zahlcení. Když tedy pak narazíme na nějaký daný spouštěč vyvolávající

¹ DOLEŽALOVÁ, Pavla a spol., 2017, *Trauma v dětství a adolescenci. Průvodce pro pedagogy* Klecany: Národní ústav duševního zdraví. ISBN 978-80-87142-32-5

vzpomínky, znovu prožíváme ony pocity nebezpečí a ohrožení, ponížení, či nutkání útěku, které jsme právě prožívali v okamžiku traumatickém, aniž bychom měli vědomou vzpomínku na to, co se tehdy stalo. Když se však snažíme rozvzpomenout na konkrétní okolnosti události, které by se s reakcemi mohly pojít, žádnou úlevu nám to nejspíš nepřinese. Je pak časté, že když vytvoříme pojítko s jedinou událostí v minulosti, všechny pocity i reakce zesílí. Toto může vést u lidí, kteří nejsou s významem reakcí obeznámeni, k sebekritickým myšlenkám, či k domněnkám, že je něco v nepořádku se situací, v níž se v daný okamžik nacházejí. Trauma nezanechává pouze velmi nepříjemné vzpomínky narušující traumatizovaným lidem jak spánek, tak bdělý život. Živý odkaz traumatu je složen z celé škály potíží a symptomů, u většiny nerozpoznatelných v souvislosti s traumatem. K představě obsáhlosti různých problémů s traumatem spojených nám může pomoci obrázek 1.1.²

Obrázek 1: Živé dědictví³

2.2 Po traumatu

Dříve panovala domněnka, že k traumatizujícím prožitkům dochází vzácně, avšak dneska je již známým faktem, že se s nimi setkávají miliony lidských bytostí ročně a všechny lidské bytosti jsou vůči nim zranitelné, nerozlišně od traumatu způsobeným dlouhodobým působením

² FISHER, Janina. *Jak používat tuto knihu. Rozpoznejte živé dědictví traumatu. Překonávání traumatu*. Praha: Portál, 2023, strany 24-25. ISBN 978-80-262-2070-1

³ FISHER, Janina. *Jak používat tuto knihu. Rozpoznejte živé dědictví traumatu. Překonávání traumatu*. Praha: Portál, 2023, strana 25. ISBN 978-80-262-2070-1

traumatického prostředí, jako je třeba válka, genocida či domácí násilí, nebo ojedinělou katastrofální událostí, např. teroristickým útokem či autonehodou.

Pokud už se člověk v nějaké nadměrně stresové situaci nachází, nepřežije ji pomocí rozumu a uvážlivého plánování. V tuto chvíli přebírá moc naším tělem zabudovaný instinkt pro přežití, díky němuž pak mozek spustí vhodné reakce. Přísun adrenalinu zajistí zrychlení srdečního tepu a dechu, čímž maximalizuje přísun kyslíku do svalů a vypne jiné nepodstatné systémy. Bytí tedy v tzv. módu o přežití je o zajištění nás a využití každé sekundy k přežití, na druhou stranu nás obere o schopnost vědomě se rozhodovat, a ztrácíme tak i schopnost být svědkem celkového prožitku situace. Standartním jednáním je pak volání o pomoc, dále tzv. zamrznutí, útek, boj, nebo vzdání se, není-li jiného východiska.

Když ohrožující událost ustane, přichází na řadu hipokampus – drobná struktura v limbickém systému, který má na práci utvořit tento neverbální prožitek ve vzpomínku a uložit jej do naší paměti tak, abychom jej později mohli vyjádřit slovy. Problémem však je, že hipokampus patří právě mezi ty systémy, které jsou během hrozby pro svoji menší momentovou efektivitu potlačeny. Tímto je mu zabráněno ve zpracování vzpomínky, což doprovází následný výpadek a zmatení v posloupnosti a okolnostech události jedince. Zůstávají nám tedy po prožitku jenom jakési útržky, které nejsme schopni zařadit, natož popsat.

Jsou i tací jedinci, kteří traumatickou událost prožili a mají jasnou chronologickou vzpomínku. Často ale nepocítují, že by danou situaci přežili. O to hůře když je okolí chronicky traumatizující, např. týrání nebo zanedbávání dítěte, či domácí násilí. Reakční systém člověka se může stát chronicky zcitlivělým na již očekávanou hrozbu, což vede k neustálému reagování na podněty z prostředí, jako by stále bylo hrozné a ohrožující.

Pokud tedy není přítomna jasná, souvislá verbální vzpomínka na traumatickou událost, může z toho poškozený vyvodit pouze dva závěry – buď pocit nebezpečí nebo pocit, jako by s jedincem bylo něco v nepořádku. Oba tyto závěry zesilují bolest z faktu, že sice přežili (bez fyzické újmy), avšak břemeno traumatu si nesou dál po celé dny, týdny, až roky.

2.3 PTSD

PTSD – tzv. Posttraumatická stresová porucha, někdy také posttraumatický stresový syndrom (PTSS), či traumatická neuróza, je označení pro úzkostnou poruchu, duševní onemocnění rozvíjející se v důsledku prožití mimořádně stresové situace. Lze tedy PTSD chápat jako důsledkovou nemoc/syndrom psychického zranění – traumatu. Jedná se o opožděnou reakci projevující se až zhruba několik měsíců po události. Rozvinutí PTSD po prožití nějaké traumatické situace není pravidlem, ba naopak, u většiny lidí k němu nedochází. Je podmíněno kombinací vrozených dispozic, typu prožitého traumatu a péčí po vystavení potenciálně traumatizující události, syndrom však může propuknout v jakémkoliv věku.

2.3.1 Historie PTSD

Není novinkou, že nastávají události způsobující duševní poruchy. Záznamy o přírodních katastrofách a válkách jsou vedeny od počátku dějin a po staletí se ví, že kolikrát mohou za změny chování, které trvají měsíce i dlouhé roky. O problémech naznačujících přítomnost PTSD psali již starí Řekové a např. britský spisovatel Samuel Pepys, který zažil roku 1666 požár Londýna, popsal své pocity stejně, jako dnes oběti různých přírodních katastrof či leteckých havárií popisují ty své.⁴

Z pol. 19. století pak můžeme sledovat kupř. záznamy spisovatelů Stephena Cranea a Walta Whitmana, popisující důsledky hrůz války Severu proti Jihu na mysl vojáků. Není tedy divu, že se někteří vědci domnívají, že proslule depresivní básník Walt Whitman byl člověkem celoživotně trpícím PTSD, po jeho službě v občasně válce, kde byl lékařem.

Ke konci 19. stol. došel Sigmund Freud ze svých vyšetřování v dětství pohlavně zneužitých žen k závěru, že právě důsledkem těchto traumat prožitých v dětství trpí emočními potížemi. Avšak po nátlaku svých kolegů, kteří zastávali názor, že ve viktoriánské době jsou zneužívání a znásilňování dětí vyloučena, Freud své přesvědčení změnil. Ženy označil za „*hysterii trpící*“ a jimi popisované zážitky za pouhé výplody jejich fantazií. Příznaky této skupiny žen pak označil za *neurózu*. Dnešní odborníci, kteří se zabývají duševním zdravím vědí, že vzhledem k četnosti znásilnění dětí a adolescentů byla původní Freudova teorie s velkou pravděpodobností správná. Avšak i přes Freudovo pozdější revidování vlastní teorie, někdejší odborníci byli toho názoru, že lidé, kteří se po mimořádném emočním šoku chovají poněkud abnormálně, jsou duševně choří či nenormální. Vznik duševní nepohody odkazovali na povahové odchylky osobnosti nebo charakterovou slabost pacienta, nikoliv na prožité trauma samotné. Lidé, ve skutečnosti postižení PTSD, pak byli kolikrát profesionály obviňováni z vymýšlení si svých traumatických zážitků či z jejich přehánění. Byli mnoho let prohlašováni za neurotiky a neunikli ani nařčení z akorát obtížného vyrovnávání se s banálními problémy každodenního života.

Tyto ignorantské postoje však začaly měnit poznatky z nejhorších životních zkušeností – válek. Výzkum byl sponzorován armádou a měl za úkol odhalit příčiny psychického vyčerpání vojáků a zajištění maximální bojeschopnosti vojska. Při první světové válce si již začali všimnout postupného hroucení vojáků a označili jej tehdejší terminologií Sigmunda Freuda – *válečnou neurózou*. Jednoduše tak nazvali vojáky, kteří dle nich byli psychicky labilní, a tedy nebyli schopni unést stres s válkou spojený. Poté co však válka nabrala na intenzitě a nevídané krutosti, byl podíl na psychických potížích vojáků zřejmý. Tzv. *shell-shock* bylo označení z první světové války pro poškození mozku v důsledku dlouhotrvajícího hluku, které způsobovalo bombardování. Efektivní léčba nebyla a postižení se nebyli schopni o sebe postarat. Byli tedy posíláni do ústavů, kde pak strávili zbytek života.

Při druhé světové válce už stoupl počet psychicky zhroucených vojáků o tři sta procent a celá třetina z nich musela být pro závažnost jejich stavu, tehdy nazývaný *akutní bojovou reakcí*

⁴ PORTERFIELDOVÁ, Kay Marie, 1998. *Jak se vyrovnat s následky traumatu*. Praha: NLN, s.r.o. strana 10
ISBN 80-7106-262-6

neboli *bitevní únavou*, z armády propuštěna. V jednu chvíli se pak počet propuštěných rovnal počtu nových rekrutů. Téměř čtvrtina vojáků opustila bitevní pole v důsledku psychických potíží, nikoliv fyzických poranění. I přes to, že duševní otřes během války prožil zhruba milion amerických vojáků, stále odborníkům nebyla jasné, proč vojáci mají noční můry o válce, proč jsou v neustálé tenzi, úzkosti a depresi nebo proč mají problémy s opětným zařazením se do společnosti. Několik let po skončení druhé světové války se však začali k lékařům obracet i muži, kteří sice během války byli více než bojeschopní, nyní ale se stejnými duševními obtížemi, jako muži tehdy z války pro ně propuštěni. Současně se podobné psychické problémy začali projevovat i u obětí války – vězňů z koncentračních táborů.⁵

K vrcholu korejské války si tak začali psychologové uvědomovat, jak závažnou roli má válečné trauma v psychickém hroucení vojáků. Na bojišti se proto na místo propuštění začala vojákům věnovat větší péče. Po chvíli se tento postup krátkodobé léčby osvědčil, a vojáci pak byli po ní schopni znovu do boje vyrazit. Z důvodu duševních potíží bylo během korejské války propuštěno pouhých šest procent vojáků.

Po tomto úspěchu se mělo psychology za to, že problém zhroucených vojáků je vyřešen. Zkrátila se vojenská služba o dvanáct měsíců, čímž se mělo zabránit rozvinutí bitevní únavy. Začátkem vietnamské války se ukázalo, že domněnky byly správné, avšak sedmdesátá léta ukázala, že duševní otisk měla tato válka větší než jakákoliv předchozí. Potíže vietnamských veteránů byly stejné jako těch veteránů z druhé světové. Potvrdila se i obava, že na rozdíl od ostatních válek, z téhle vyšlo postižených daleko více. Poté, co se veteránům dostala pomoc odborných poradců, začali odborníci nacházet ty samé příznaky – noční můry o válce, stavy deprese, úzkosti a agrese, neschopnost se socializovat. Tyto poznatky vedly k závěru, že současné duševní obtíže neplynou z dřívější emoční nestability, nýbrž z důvodu prožití krvavého, života ohrožujícího válečného traumatu. Skupina těchto příznaků začala být označována za *posttraumatickou stresovou poruchu (PTSP)*. Ve stejné době si pak jiní psychologové začali všimnout stejných symptomů u přeživších přírodních a leteckých katastrof či teroristických útoků. Bylo tak zjištěno několikaleté neoprávněné označování lidí ve skutečnosti postižených posttraumatickou stresovou poruchou za asociální, depresivní či až schizofrenní jedince. PTSP bylo tedy oficiálně zařazeno do standardní příručky k diagnostice emočních poruch. PTSP poté bylo konečně podrobeno výzkumu. Dnes se již ví o diverzitě skupin lidí trpících PTSP – od dětí z nestabilních rodin, např. alkoholiků po záchranáře až po oběti povodní. Lidé kolikrát ani nevědí, že by se u nich PTSP mohlo vyskytovat, a že by jim mohla být poskytnuta příslušná pomoc.

V tzv. *rizikových skupinách*, je zaznamenán větší počet případů PTSP vzhledem k většímu nebezpečí zažití traumatu než v celkové populaci. Ukázalo se, že největší pravděpodobnost výskytu PTSP bude zaznamenána u obětí znásilnění, z tohoto důvodu je poruchou postiženo více žen než mužů. Ohroženou skupinu také představují jedinci z oblastí s vysokou

⁵ PORTERFIELDOVÁ, Kay Marie, 1998. *Jak se vyrovnat s následky traumatu*. Praha: NLN, s.r.o. strana 10-12
ISBN 80-7106-262-6

kriminalitou. Společnost vykazuje stále větší nárůst násilí, z čehož plyne i větší šance na prožití traumatické události.⁶

2.3.2 Příznaky

Na rozdíl od stresu, který je zapříčiněn jakýmsi *stresorem*, tedy nějakou nám nekomfortní situací, co v nás vyvolá neklid pocitem napětí a úzkost, se od PTSP liší tím, že je pouze chvilkový a po uplynutí určité chvíle na něj zapomeneme a nepříjemné pocity nás opustí. PTSP je ale již důsledkem daleko komplexnějšího problému, jak už teď víme – traumatu. Příznaky tohoto života obtěžujícího syndromu jsou rozděleny do tří skupin:

1. **Vtíravé příznaky** – tzv. *intrusivní příznaky* jsou příznaky, jenž nutí postiženého traumatickou událost prožívat neustále dokola např. prostřednictvím nočních můr, které kolikrát mohou být tak živé, že vyvolají i žaludeční nevolnost. Postižený pak může být i agresivní vůči osobě, kterou ve snu viděl. Manželky vietnamských veteránů vypovídaly, že manželé je v noci začali škrtit v domněnku, že škrtí válečného nepřítele, o kterém se jim zdálo. Postižený pak může tímto přispět k rozvoji PTSP i u svých blízkých. Řidič, který zavinil těžkou autonehodu si neustále v mysli představuje, jak jinak by se mohl zachovat, aby dané autonehodě zabránil. I přes snahu pacienta se vtíravých pocitů zbavit, se stále vracejí. Často jsou také doprovázeny pocity úzkosti a viny, že daný jedinec traumatickou událost přežil. Emoce spojené s těmito příznaky se mohou objevit bez ohledu na to, zda jedinec má v mysli konkrétní vzpomínku. Dané pocity pak mohou vyvolat spouštěče – cokoli, co má postižený s traumatem spojené např. zvuk, určité slovo, čichový vjem, výročí události. Syndromem vyvolané vzpomínky a pocity mohou být tak silné, že jedinec se myslí ocitne v dané traumatické situaci a přestane vnímat okolní realitu.
2. **Únikové příznaky** – jedinec se snaží vyhýbat všemu, co má s traumatickou událostí spojené, a tudíž by potenciálně mohlo být spouštěčem nepříjemných vzpomínek a pocitů. Snaží se vyhnout konverzaci na dané téma či se snaží událost vytěsnit úplně. Potlačení takové traumatické události se nazývá *psychogenní* neboli *stresem navozená amnesie*. Mnoho lidí se může vyhýbat odborné pomoci, jelikož se nechtějí na terapii ke vzpomínkám vracet a znovu si tak přivodit noční můry a nepříjemné stavy úzkosti. Často se pak postižení přizpůsobí chováním tak, aby vyhnuli rizikovým situacím, co by mohlo trauma vyvolat. Žena napadená mužem se začne stranit mužů, účastník autonehody přestane řídit, člověk postižený traumatem z práce své zaměstnání opustí. Postižení se přestávají angažovat ve svých koníčcích a mnoho z nich nevychází z domu. Nejsou schopni plánovat budoucnost. Jsou v neustálé tenzi ze strachu, že něco vzpomínku na trauma vyvolá. Může nastat tzv. *duševní otupělost* – stav vyvolaný mimořádným citovým šokem, po kterém jsou lidé najednou chladnokrevní, neschopni lásky a emocí. Pociťují ostřížení od společnosti – tzv. *odcizení*.⁷

⁶ PORTERFIELDOVÁ, Kay Marie, 1998. *Jak se vyrovnat s následky traumatu*. Praha: NLN, s.r.o. strana 12-14 ISBN 80-7106-262-6

⁷ PORTERFIELDOVÁ, Kay Marie, 1998. *Jak se vyrovnat s následky traumatu*. Praha: NLN, s.r.o. strana 15-21 ISBN 80-7106-262-6

3. **Nadměrné vzrušení** – postižený je stále připraven na blížící se další traumatický zážitek – toto nabuzení organismu, též *arousal* nebo *hyperarousal*, představuje stav neustálého napětí a pocitu schopnosti bojovat proti případné kritické situaci. Často mají jedinci lehké spaní nebo se špatně soustředí na každodenní povinnosti právě z důvodu obavy, že se něco může přihodit. Chtějí mít okolí pod kontrolou, proto jsou nesví v prostorách s více lidmi. Mají obavy i o své blízké, mohou tedy vyžadovat časté informování o tom, kde se kdo nachází. Pocit neustálého napětí pak vede k podrážděnosti a výbuchům vzteku zdánlivě bez jakékoliv příčiny.

Poté je i možný vedle zmíněných příznaků projevení tzv. *přidružených příznaků*, které sice nejsou přímou součástí PTSP, způsobují ale postiženým další obtíže. Mnozí za vidinou zlepšení jejich diagnózy začnou požívat drogy a alkohol. Lidé postižení PTSP mají již sami o sobě slabé sebeovládání, proto pod vlivem látek jsou často schopni vykonání trestného činu nevědomě.

Příznaky PSTP se od jednotlivce k jednotlivci liší. Dle počtu příznaků a délky trvání se poté posuzuje, zda jedinec je opravdu PTSP postižen, či třeba jenom postižen částečně.⁸

3 TRANSGENERAČNÍ PŘENOS

3.1 Historie teorií transgeneračního přenosu

Určitou roli předků na naši následnou mysl a paměť jako první nastínil Sigmund Freud, ačkoliv z těchto dob ještě dnes již ustálený pojem transgeneračního přenosu nebyl znám. Z jeho prací je však vidět jeho chápání přenosu zkušeností předků jakožto zásadním prvkem fungování dalších generací v jejich následných životech. Ve své knize *Totem a tabu* z roku 1913 Freud píše: „*Kdyby psychické procesy jedné generace nepokračovaly v následující, musela by každá svůj poměr k životu vždy znovu získávat a nebyl by tu možný žádný pokrok a vývoj.*“⁹ Později přišel s konceptem, který lze nazvat anglickým termínem *the uncanny*. Tento výraz by se dal přeložit jako „něco tísnivého“, něco, co nám může být důvěrně známé i neznámé, které i přes odhalení mělo původně zůstat tajemstvím. Freud tento koncept představil ve stejnojmenné eseji roku 1919. Popisuje: „*Je to neočekávaný a zdánlivě nesrozumitelný návrat něčeho, co bylo před lety zažité, ale stále není překonané...jsou to pozůstatky archaických zážitků, které měly být potlačeny* a *ted’ ožívají.*“¹⁰

Na tuto myšlenku poté navázal Carl Gustav Jung se svým velice známým konceptem tzv.

⁸ PORTERFIELDOVÁ, Kay Marie, 1998. *Jak se vyrovnat s následky traumatu*. Praha: NLN, s.r.o. strana 21-24 ISBN 80-7106-262-6

⁹ FREUD, Sigmund. *Totem a tabu: o podobnostech v duševním životě divocha a neurotika*. Praha: Portál, 2017, s. 134. Klasici (Portál). ISBN 978-80-262-1249-2.

¹⁰ TÓTHOVÁ, Jana, 2011. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny*. Praha: Portál, s.r.o. strana 21 ISBN 978-80-7367-856-2

kolektivního nevědomí, kterým popisuje myšlenku hlubší vrstvy nevědomí, s kterýmž je člověk již narozen a tvoří tak jakousi „paměť lidstva“.¹¹

3.1.1 Teorie krypty a fantomu

Další zajímavou teorii zpracovala dvojice Nicolase Abrahama a Marie Torkové v podobě sbírky článků nasbíraných během své dvacetileté praxe vydané roku 1978 pod anglickým názvem *The Shell and the Kernel: Renewals of Psychoanalysis*. Tato práce přinesla dva populární koncepty *the crypt* (tj. krypta) a *the phantom* (tj. fantom, přízrak či přelud), jimiž přišli s vlastní psychoanalytickou teorií transgeneračního přenosu.¹²

- a) Krypta – přenos neuzdravených aspektů neukončeným zármutkem po traumatické ztrátě blízké osoby cestou endokryptických identifikací
- b) Fantom – v podobě odcizujících identifikací se vynořují neuzavřené či nedostatečně uzavřené události rodinné minulosti v pozdějších generacích¹³

3.2 Definice transgeneračního přenosu

Transgenerační přenos tedy představuje proces, při kterém se mezigeneračně předávají traumata, která se následně stanou součástí identity jedince, u kterého byl transgenerační přenos pozorován. Je to tedy přenos rodinných tajemství, vzorců chování či zvyků, které traumatem postižený rodič na svého potomka přenáší. Tento přenos je možný již v těhotenství, kdy plod je vystaven určitému stresu z matčiny traumatické vzpomínky a následně již pak dítě žije svůj život také s touto vzpomínkou, aniž by ji skutečně zažilo – byla mu pouze předána. Toto trauma si pak může nést zase po celý svůj život a předat ho opět svým potomkům. Vzniká pak tedy i několikagenerační trauma (tj. nemusí být generace traumatizována pouze primárně či sekundárně), kdy si postižení už ani nejsou vědomi jakékoliv traumatické události zažité jejich předkem.¹⁴

3.3 Mechanismus transgeneračního přenosu

Z pohledu individuální psychologie je běžné předpokládat, že člověk, který je nevědomě vedený vzorci chování a životními zkušenostmi svých předků, se bude stále dostávat do stejných nežádoucích situací. Teprve až odvážné zvolení jiné cesty řešení a přerušení kolikrát i několikagenerační vzorce chování, mohou vést k ukončení či zmenšení dlouho přenášejících se traumat. Paradoxně trauma přenesené s sebou nese daleko destruktivnější důsledky než trauma

¹¹ NAKONEČNÝ, Milan. *Nevědomí kolektivní*. *Encyklopedie.soc.cas.cz*. Online. Sociologický ústav AV ČR: 11. 12. 2017 17:02 [cit. 25.11. 2024]. Dostupné z:

https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Nev%C4%9Bdom%C3%AD_kolektivn%C3%AD

¹² TÓTHOVÁ, Jana, 2011. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny*. Praha: Portál, s.r.o. strana 22 ISBN 978-80-7367-856-2

¹³ TÓTHOVÁ, Jana, 2011. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny*. Praha: Portál, s.r.o. strana 22 ISBN 978-80-7367-856-2

¹⁴ PRÁŠILOVÁ, Lucie. *Zanedbávání dítěte v rámci transgeneračního přenosu*. Online, Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociální politiky a sociální práce, 2017. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/z3j9a/Bakalarska_prace_Lucie_Prasilova.pdf. [cit. 9.1. 2025].

původní, jelikož jedinec nemusí znát původ a okolnosti jeho traumatu a neumí s ním tedy dále pracovat. Existují různé typy transmisí podmíněné různými vlivy prostředí.¹⁵

3.3.1 Vědomý a nevědomý transgenerační přenos

První základní rozdělení tzv. transgeneračních dědictví představuje přenos vědomý a nevědomý.

Vědomá transmise – tento typ představuje přenos verbalizovaných či jinak artikulovaných rodinných příběhů/mýtů, předávání zkušeností starších generací, zdědění zvyků, duchovních tradic či rituálů

Nevědomá transmise – typ představující přenos všech životních zkušeností rodinné minulosti, které nebyly uzdraveny, zůstávají neukončené, skryvané. Nahromadí se tak během několika generací série nevyřešených potratů, sexuálních zneužívání, nevěr, tragických úmrtí, či smrtelných onemocnění, jež pro samotné členy rodiny však představují pouhé neviditelné skvrnky v rodinném životě a jeho minulosti.¹⁶

Níže uvedené příklady typů přenosů mají sloužit ke konkrétnější představě o rodinných dynamikách, při kterých k transmisím může docházet.

3.3.1.1. Transgenerační přenos prostřednictvím odcizujících identifikací

Při tomto typu přenosu je dítě vtáhnuto do nevyřešeného traumatu rodiče, které si pak dítě vezme za své. Má pak pocit, že rodiče může od společného traumatu zachránit, pomoci jim s řešením. Tímto neustálým přesahem do minulosti ztrácí dítě prostor pro seberealizaci. Neustálá intervence rodičů do života dítěte byla vysvětlována prostřednictvím konceptu narcismu, kdy v dítěti rodič vidí vše, co ve svém životě zavrhl. Dále může rodič do dítěte projektovat své vlastní nenaplněné cíle. Rodič selhává v jakémkoliv ocenění výsledků potomka, jímž se může cítit ohrožen, a tak raději upřednostňuje kritiku a poukazování na slabost. Rodič se tak pro dítě, co si vytváří sebeobraz na základě rodičovy rezonance s vlastními potřebami, stává emočně nedostupným. Toto si můžeme předvést na jednoduchém příkladu: „Matka, již dítě za války zemřelo v náručí hladu, nebude na pláč svého dalšího dítěte reagovat objetím a emoční dostupností, na druhé straně ho bude bez ohledu na jeho potřeby krmit nadměrnými porcemi jídla, aby ho uchránila před smrtí hladem.“ Tímto si dítě i bez verbálního vyrozumění dokáže utvořit určitou představu o obsahu matky minulosti a cítí se s ním spjaté – trauma je přeneseno. Dalším paradoxem je fakt, že často kvůli vědomému mlčení rodičů o daném traumatu za účelem jeho neopakování dětmi je trauma právě více posilováno. Dítě je nuceno mlčet o traumatu také a vyřešit si ho samo. Tím ztrácí možnost se od něj posunout a dostat svobodný přístup k hledání své vlastní identity.¹⁷

¹⁵ TÓTHOVÁ, Jana, 2011. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny*. Praha: Portál, s.r.o. strana 75 ISBN 978-80-7367-856-2

¹⁶ TÓTHOVÁ, Jana, 2011. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny*. Praha: Portál, s.r.o. strana 76-77 ISBN 978-80-7367-856-2

¹⁷ TÓTHOVÁ, Jana, 2011. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny*. Praha: Portál, s.r.o. strana 80-81 ISBN 978-80-7367-856-2

3.3.1.2 Transgenerační přenos prostřednictvím zástupného dítěte

K přenosu tohoto typu dochází, pokud v rodině dojde k symbolické nebo časové návaznosti úmrtí jednoho a narození druhého dítěte. Rodiče jsou v tomto případě tak zničení a nevyléčení z bolesti ze ztráty dítěte, že vědomě začnou jeho obraz vtiskávat do druhého dítěte – stane se tak tzv. zástupným dítětem. Může pak být i celou rodinou veden stejnou životní cestou či dokonce pojmenován stejně jako jeho zesnulý sourozenec. Představuje pro rodinu symbol všeho, co bylo ztraceno a je mu tvořen život, který měl být původně pro zesnulého prvního potomka. I když se tato projekce může zdát krutá a negativní, může však i rodinám pomoci uzdravovat se. Může být naopak vnímáno jako dítě „uzdravující“.¹⁸

3.3.1.3 Transgenerační přenos hněvu

Vztek bývá hlavní překážkou intimních vazeb rodičů a dětí. Pokud je v rodině vztek potlačován, bývají tak často potlačované i ostatní emoce. Základní pocity, které jsou hněvem chráněny a nejčastěji zastoupeny jsou bolest a láska. Pokud se už tedy mají v rodině nějaké emoce projevit, často bývá volbou právě vztek. Jsme-li nahněvaní, necítíme bolest či smutek a nemůžeme přijímat, ani dávat lásku. Hněv je tak jednodušší cestou, kterou se člověk chrání před možným odmítnutím lásky, ale zároveň dokáže s druhým člověkem navázat alespoň nějakou konverzaci.

*„Schützenbergerová (1998) se ve své transgenerační studii opakovaného výskytu rakoviny ve více generacích zmiňuje o důležité roli, kterou v rodině hrají hněv a nenávist, resp. Možnost a úroveň jejich vyjadřování. U svých pacientů pozorovala opakované silné internalizované pocity křivdy a nespravedlnosti, které – když nemohly být vyjádřeny – získávaly postupně autoagresivní rozměr a „rozežíraly“ je uvnitř“.*¹⁹

¹⁸ TÓTHOVÁ, Jana, 2011. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny*. Praha: Portál, s.r.o. strana 83-84 ISBN 978-80-7367-856-2

¹⁹ TÓTHOVÁ, Jana, 2011. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny*. Praha: Portál, s.r.o. strana 112-113 ISBN 978-80-7367-856-2

4 FENOMÉN POSTPAMĚTI

4.1 Definice postpaměti

Postpaměť je relativně nový fenomén poprvé zmíněný autorkou Marianne Hirsch roku 1992 ve své studii *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust*. Představuje specifický vztah druhé generace k traumatické události, která je silně ovlivňována dopady události i přesto, že ji sama nezažila. Jedná se o hluboký emocionální vztah k traumatické minulosti, která se zároveň stává i součástí identity daného jedince. Vzpomínku na traumatickou událost bere jako svou vlastní, ačkoliv to reálně není možné.²⁰

Přímo Hirsch definuje postpaměť jako specifický vztah druhé generace k intenzivním, často traumatickým událostem, které se odehrály ještě před jejich narozením, ale natolik hluboce ovlivnily jejich životy, že se jeví jako vlastní vzpomínky. Jedná se tedy o situaci, kdy paměť jedince zahrnuje vzpomínky, které nevycházejí z jeho vlastních zkušeností, ale ze zkušeností jiných. Tímto způsobem se paměť vymezuje běžnému vzorci myšlení, protože zpracovává zážitky mimo vlastní žitou realitu. Tyto vzpomínky vytvářejí spojení s životy předků, přičemž se snaží zachovat plynulý chod mezi tím, co bylo prožito v minulosti, a tím, co je aktuálně prožíváno, navzdory časové propasti. Tato kontinuita je významná, jelikož tvoří současné vnímání reality jedince a zároveň jeho vztah k minulosti, které se přímo neúčastnil. Ve svých textech ukazuje, že dříve autoři pro popis podobných fenoménů používali termíny jako „nepřítomná paměť“, „děděná paměť“, „opožděná paměť“ nebo „protetická paměť“.²¹

Hirsch se zaměřila na ukládání těchto vzpomínek v kontextu potomků přeživších holocaustu. Předpona „post“ v tomto pojmu zdůrazňuje časovou vzdálenost, která hraje zásadní roli u těchto vzpomínek na traumatické události. Hirschová vysvětluje, že postpaměť je typickým způsobem vzpomínání v té současnosti, ve které se k minulosti obracíme často intenzivněji než k budoucnosti. Tato potřeba pramení ze snahy pochopit současnost skrze zkoumání minulých traumat. Tento proces se však odehrává až po mnoha letech, kdy už došlo k obměně generací.²² Dále popisuje: „*A přesto postpaměť není hnutím, metodou ani myšlenkou; spíše ji vnímám jako strukturu mezigeneračního a transgeneračního přenosu traumatického vědění a zkušenosti. Je důsledkem traumatické vzpomínky, avšak (na rozdíl od posttraumatické stresové poruchy) s generačním odstupem.*“²³

²⁰ NOVÁK, Dominik. *Odkaz druhé světové války v současné české próze: sociální paměť a vyrovnání se s traumatem dějin*. Online. Diplomová práce. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. 2023. Dostupné z: <https://theses.cz/id/m8b77t/>.

²¹ Tamtéž

²² Tamtéž

²³ HIRSCH, Marianne. *The Generation of Postmemory*. *Poetics Today: International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication* [online]. Durham (North Carolina): Duke University Press, 2008, 1. 3. 2008, roč. 29, č. 1, strana 106 [cit. 9. 1. 2025] ISSN 1527-5507. Dostupné z: <https://read.dukeupress.edu/poetics-today/article/29/1/103/20954/The-Generation-of-Postmemory>

Postpaměť úzce souvisí s transgeneračním přenosem traumatu, bez něj by totiž nebyla možná. Zatímco transgenerační přenos popisuje transmissi na sociální, biologické či psychologické úrovni, postpaměť se zaměřuje na kulturní aspekty tohoto procesu.

4.2 Historický kontext

4.2.1 Holocaust

Zdánlivě nejvíce pozorovaná a zkoumaná tragická událost ve spojení s postpamětí je holocaust. Statisíce rodin zažilo takovou formu teroru, že by bylo až nadlidským výkonem svá traumata nepřenést na další generace.

Pavel Barša ve své knize *Paměť a genocida* naznačil, že by mohlo být předávání svého traumatu z holocaustu na další generace cílené. Holocaust se totiž po válce stává základem židovské identity.²⁴ Jak Barša sám vysvětluje: „*Tak jako Hagada čtená při pesachu nabádá, „aby si Židé vyprávěli příběh východu z egyptského otroctví, jako by ho sami zažili“, tedy aby se bezprostředně identifikovali se starověkými Hebrejci, dnešní Židé jsou Židy jen v té míře, v jaké se sami cítí jako přeživší holocaustu: „Jenže holocaust není příběhem osvobození, ale zničení. V Důsledku rozměru zničení a vyhlazovacích ambicí nacistů jsou v tomto smyslu všichni Židé – včetně těch, kteří se narodili až poté – potencionálními oběťmi a přeživšími genocidy, neboť kdyby Hitler zvítězil, nespatri by světlo světa.*“²⁵

Dále uvádí, že samotné pojmenování genocidy Židů jako holocaust se tím tak stává událostí jedinečnou a její tragičnost tak nabírá na ještě větší intenzitě. Popisuje: „*Zárodečné krédo holocaustu se stalo ideou-silou, která se chopila reflektovaných a transparentních vzpomínek přeživších, aby z nich utvořila kolektivní paměť, od níž se není dovoleno odchylovat a která je nedostupná kritickému a kontextuálnímu myšlení. Jedním z fundamentálních dogmat této paměti je, že utrpení Židů uvalené na ně nacisty je absolutně bezprecedentní a naprosto oddělené povahy, a že tudíž uniká historické rekonstituci.*“²⁶

²⁴ BARŠA, Pavel. *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu*. Praha: Argo, 2011, strana 56. ISBN 978-80-257-0368-7.

²⁵ Tamtéž

²⁶ BARŠA, Pavel. *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu*. Praha: Argo, 2011, strana 57. ISBN 978-80-257-0368-7.

Barša se také ve své knize obrací na myšlenky Arno Mayera, který též vidí ústřední místo holocaustu v dnešním židovském vědomí jako zcela cílené samotnými židovskými elitami, nikoliv přirozeným důsledkem. Chápe tuto snahu jako posilování kolektivní hrdosti a identity živých, spíše než uctívání památky obětí. Minulost je nevratná, avšak budoucnost je jí podmíněná. Holocaust totiž židovskému národu dodal jedinečnost a výjimečnost nad národy ostatními, konkrétněji „*jejich morální nadprávi vůči nim*“²⁷. Ostatní národy se vůči židovskému cítí zahanbeny a z části se cítí být spoluviníky na této tragické události, jelikož k ní vůbec došlo. Tento velký šrám způsobený holocaustem na židovském národě dokazuje jeho odolnost a hrdost, někteří Židé ho mohou vnímat i jako další důkaz, že skutečně jsou jistým vyvoleným národem.

Postpaměť tedy v kontextu holocaustu nemusí být vnímána jen jako nešťastné přenesení traumat, nýbrž i jako předání hrdosti a utvrzení identity, zocelení celého národa, jenž byl po staletí pronásledován a nebyla mu tak dovolena jednota či i veřejné sebevědomí.

4.2.2.1 Art Spiegelman

Mezi nejpatrnější konkrétní příklady postpaměti se řadí dílo amerického komiksového kreslíře a editora Arta Spiegelmana – *Maus*. V této komiksové sérii vydávané v letech 1980-1991 Spiegelman zpracovává zkušenosti svého otce, Vladka Spiegelmana, přeživšího holocaustu, a zároveň reflektuje vliv tohoto traumatu na sebe samotného. Jednou z klíčových charakteristik postpaměti v *Maus* je dvojitá časová linie. Na jedné straně se nacházejí Vladkovy retrospektivní vzpomínky na holocaust, na druhé straně pak rozhovory mezi Artem a jeho otcem v 70. a 80. letech 20. století. Tato narativní struktura nejen rekonstruuje historickou skutečnost, ale také ukazuje, jak se minulost prolíná s přítomným životem druhé generace.²⁸

Spiegelman v *Maus* reflektuje, jak trauma přeživších ovlivňuje jejich potomky. Art vyrůstá s vědomím, že jeho rodiče přežili holocaust, což utváří jeho identitu a vztah k otci. Tento vztah je komplikovaný, neboť Vladek je poznamenán traumaty z minulosti a jeho chování je ovlivněno důsledky přežití. Art naopak cítí vinu a frustraci, protože nikdy nezažil stejné hrůzy, ale přesto nesl důsledky rodinného traumatu.²⁹

²⁷ Tamtéž

²⁸ KOLÁŘ, Stanislav. *Intergenerational transmission of trauma in Spiegelman's Maus*. Online. Brno studies in English. 2013, roč. 39, č. 1, strana 228. ISSN 0524-6881. Dostupné z: <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129161>. [cit. 10.2. 2025].

²⁹ Tamtéž

Co se symboliky a vizuální stránky týče, Spiegelman ve svém díle využívá antropomorfizované postavy, kde židé jsou znázorněni jako myši, nacisté jako kočky, Poláci jako prasata a Američané jako psi. Tento vizuální styl nejen odkazuje na dehumanizaci obětí holocaustu, ale také reflektuje, jak se trauma přenáší a transformuje skrze umění. Ve druhém díle *Maus II* navíc Art zobrazuje sebe samotného v masce myši, což může symbolizovat jeho nejistotu ohledně vlastní identity a vztahu k dědictví minulosti.³⁰

V souvislosti s tím, jak Pavel Barša v knize *Paměť a genocida* analyzuje význam holocaustu pro židovskou identitu, Maus představuje konkrétní uměleckou reflexi tohoto fenoménu. Trauma holocaustu se zde nepředává pouze jako nešťastná dědičnost, ale také jako určitá forma kolektivního sebeuvědomění a sjednocení židovské komunity.³¹

Zrcadlí se zde i myšlenky Arno Mayera o ústředním místě holocaustu v moderní židovské paměti. Spiegelmanův příběh ukazuje nejen přenos traumat, ale i to, jak se vzpomínky na genocidu mohou stát zdrojem identity a historické soudržnosti. V tomto smyslu Maus nejen dokumentuje dějiny, ale také ilustruje, jak se kolektivní paměť formuje a udržuje v dalších generacích.³²

³⁰ KOLÁŘ, Stanislav. *Intergenerational transmission of trauma in Spiegelman's Maus*. Online. Brno studies in English. 2013, roč. 39, č. 1, strana 229. ISSN 0524-6881. Dostupné z: <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129161>. [cit. 10.2. 2025].

³¹ KOLÁŘ, Stanislav. *Intergenerational transmission of trauma in Spiegelman's Maus*. Online. Brno studies in English. 2013, roč. 39, č. 1, strany 227-241. ISSN 0524-6881. Dostupné z: <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129161>. [cit. 10.2. 2025].

³² KOLÁŘ, Stanislav. *Intergenerational transmission of trauma in Spiegelman's Maus*. Online. Brno studies in English. 2013, roč. 39, č. 1, strany 227-241. ISSN 0524-6881. Dostupné z: <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129161>. [cit. 10.2. 2025].

Kromě samotného vyprávění o holocaustu se Maus zabývá i procesem jeho zaznamenávání. Art Spiegelman reflektuje výzvy spojené s rekonstrukcí příběhu, například problém paměti, zkrslení historické pravdy a osobní etické dilema při vyprávění otcova příběhu. Tato přítomná sebereflexe posiluje pochopení komplexity postpaměti, protože ukazuje nejen přenos traumatu, ale také složitost jeho interpretace.³³

Obrázek 2: Maus II, And Here My Troubles Began, 26³⁴

4.3 Přínosy postpaměti

Při zvažování přínosu konceptu postpaměti je důležité zamyslet se nad tím, jakými prostředky získáváme informace o událostech minulosti, zejména o těch, které jsou natolik vzdálené, že je nemůžeme pamatovat z vlastní zkušenosti.

V těchto případech se spoléháme na svědectví pamětníků, jejich dokumenty či vyprávění, pokud jsou ještě naživu. Různé odborné a populárně naučné práce sice také poskytují pohled na minulost, ale samy vycházejí buď z výpovědí pamětníků, nebo z výsledků práce jiných badatelů, kteří nám umožňují minulost reflektovat. Tento proces se stává složitějším s narůstající časovou vzdáleností od daných událostí, jak upozorňuje např. Urszula Kowalska, která vnímá přirozený úbytek pamětníků jako problematický. Tento fenomén podle ní tak zdůrazňuje potřebu hledání nových způsobů, jak uchovat paměť pro budoucí generace.³⁵

³³ Tamtéž

³⁴ CORMAN, Leela. *On the Importance of Art Spiegelman's Maus*. Online. Reactor. 2022. Dostupné z: <https://reactormag.com/wp-content/uploads/2022/04/MAUS-NUDITY-1.jpg>. [cit. 10.2. 2025].

³⁵ NOVÁK, Dominik. *Odkaz druhé světové války v současné české próze: sociální paměť a vyrovnání se s traumatem dějin*. Online. Diplomová práce. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. 2023. Dostupné z: <https://theses.cz/id/m8b77t/>.

Podobně Milan Hes spojuje tento problém se současně rostoucím zájmem o výpovědi pamětníků, kterých každým dnem ubývá. Tvrdí, že pokud zmizí generace, která událost zažila, hrozí, že zanikne i zkušenost samotné události. Postpaměť tak poskytuje nástroj k návratu k minulosti a jejímu uchování. Hes také zdůrazňuje, že porozumění minulosti je klíčové pro budoucnost, konkrétně tvrdí: „*cesta ke skutečně demokratické budoucnosti je nemožná bez znalosti vlastní minulosti*“³⁶, přičemž uvádí příklad holocaustu a poválečného vyhnání sudetských Němců, jejichž připomínání zabraňuje zapomnění a udržuje tyto události v povědomí společnosti.³⁷

Fenomén postpaměti se tak stává nejen prostředkem pro uchování historické paměti, ale také pro naši schopnost vyrovnat se s dějinným odkazem. Postpaměť nám tak umožňuje pochopit, že právě třeba témata druhé světové války, navzdory časovému odstupu, zůstávají stále aktuální a že je nadále nutné se k nim vracet, abychom lépe porozuměli nejen minulosti, ale i sobě samým.

4.4 Kritika postpaměti

Ačkoliv jsou patrné přínosy postpaměti výše již zmíněné, přesto existují určité kritické body, které je potřeba zvážit.

Celý koncept postpaměti je založen na faktu, že daný jedinec událost, kterou má transgeneračním přenosem přijatou za vlastní, však sám ale nezažil. Jeho vzpomínky vychází z nepřímých zkušeností, vyprávění, rodinné dynamiky, které tak mohou finální vzpomínku a představu o prožité minulosti zkreslovat. Je tedy důležité mít na paměti, že se nejedná o autentickou zkušenost, nýbrž spíše o její interpretaci. Na tuto problematiku upozorňovala již samotná Marianne Hirsch ve spojitosti postpaměti u potomků přeživších holocaustu, kde zdůrazňovala, že takové přijaté vzpomínky nelze zaměňovat za autentické vzpomínky samotných pamětníků. Postpaměť totiž nevzniká přímým vybavováním minulosti, ale jejím novým konstruováním, při němž se prolínají individuální a rodinné perspektivy.³⁸

Aleida Assmannová k tomu přidává koncept falešných vzpomínek, které vznikají pod vlivem přítomných emocí a motivací. Tyto faktory podle ní ovlivňují, co si jedinec z minulosti vybavuje a jaký význam vzpomínkám přikládá. také zdůrazňuje, že paměť je vždy ovlivněna přítomností. Vzpomínky jsou nevyhnutelně zkreslovány aktuálním hodnotovým rámcem a emocionálním kontextem, což platí i pro postpaměť. Další generace mají vůči minulosti svých předků odstup, ať už se s jejich zkušenostmi identifikují jakkoliv. Tento odstup jim umožňuje hodnotit a nahlížet na události přes emoce současnosti, čímž dochází ke zkreslení původní zkušenosti. Navíc se k minulosti vždy vztahujeme ze současného hlediska, ovlivněného

³⁶ HES, Milan. *Promluvili o zlu: Holocaust mezi dějinami a pamětí*. Praha: Epocha, 2013, strana 40. ISBN 97880-7425-191-7.

³⁷ NOVÁK, Dominik. *Odkaz druhé světové války v současné české próze: sociální paměť a vyrovnání se s traumatem dějin*. Online. Diplomová práce. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. 2023. Dostupné z: <https://theses.cz/id/m8b77t/>.

³⁸ NOVÁK, Dominik. *Odkaz druhé světové války v současné české próze: sociální paměť a vyrovnání se s traumatem dějin*. Online. Diplomová práce. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. 2023. Dostupné z: <https://theses.cz/id/m8b77t/>.

odlišnými společenskými a kulturními podmínkami. Zkušenosti, na které je vzpomínáno, jsou tedy jedinečné a neopakovatelné, což činí jejich přesné přenesení do dalších generací nemožným.³⁹

Pavel Barša přichází se zajímavou domněnkou, že se do utváření postpaměti z určité části mísí i politika. K zapojení politiky do kulturní a historické paměti dodává: „Dochází k efektu „odštěpování“, v němž je jedna strana ambivalence více či méně úplně popřena, znegována či vytěsněna a z druhé strany je učiněn celý příběh. Politická polarizace je důsledkem toho, že se dvě nebo více politických skupin, z nichž každá přijala rigidní, protikladné způsoby odštěpování, konfrontují v zápasech „bud“, anebo“ o význam a zhodnocení traumatu.“⁴⁰ Lze z toho tedy vyvodit, že v případě postpaměti, která se zaměřuje na vzpomínky potomků přeživších traumatických událostí, dochází k tomu, že různé politické a kulturní skupiny mohou manipulovat s pamětí minulosti, přičemž zjednodušují nebo přetvářejí historické události podle svých aktuálních potřeb. Tímto způsobem může docházet k rozštěpení a polarizaci pohledu na minulost, což ztěžuje a kolikrát i zamezuje skutečnému pochopení a uznání hloubky historických traumat. Takové zkreslení paměti oslabuje její autentický význam a místo skutečné reflexe minulosti přináší její politizované a ideologizované verze.

Přestože koncept postpaměti je užitečný pro pochopení transgeneračního přenosu traumat, je důležité jej aplikovat kriticky a s ohledem na jeho limity. Postpaměť by neměla být vnímána jako univerzální vysvětlení všech forem přenosu traumatu, ale spíše jako jeden z mnoha nástrojů pro analýzu historické paměti a identity. Kritika tak může být pomocníkem k pochopení složitosti těchto procesů přenesených vzpomínek i připomínkou, abychom neztratili nadhled nad zjednodušenými interpretacemi vzpomínek, které původně patřily někomu jinému.

³⁹ Tamtéž

⁴⁰ BARŠA, Pavel. *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu*. Praha: Argo, 2011, strana 55. ISBN 978-80-257-0368-7.

5 ZÁVĚR

Tato SOČ práce se zabývala fenoménem postpaměti a transgeneračního přenosu jako klíčových prvků ve studiu paměti a kolektivní identity, zejména v kontextu traumatických událostí. Na základě odborné literatury a teoretických přístupů bylo prokázáno, že trauma může být předáváno napříč generacemi nejen prostřednictvím slovního sdílení vzpomínek, ale i neverbálními mechanismy, jako jsou ticho, gesta či opakující se vzorce chování.

Zkoumání těchto konceptů ukazuje, že dopady historických katastrof, jako jsou genocidy či války, nekončí s jejich přímými svědky, ale formují psychiku a identitu jejich potomků. Postpaměť, jak ji definovala Marianne Hirsch, se tak stává klíčovým nástrojem k pochopení toho, jak minulost ovlivňuje současnost a jak může kolektivní trauma přetrvávat i u těch, kteří jej sami nezažili.

Přestože pojem postpaměti zůstává relativně novým a v odborné literatuře stále není plně uchopen, jeho význam pro porozumění transgeneračního přenosu traumatu je nezpochybnitelný. Další výzkum v této oblasti může přispět nejen k hlubšímu pochopení psychologických a sociálních důsledků historických traumat, ale také k rozvoji efektivnějších terapeutických přístupů. Studium postpaměti a transgeneračního přenosu tak otevírá nové perspektivy v psychologii, historiografii i kulturních studiích a může významně přispět k rozvoji společenského povědomí o důsledcích neřešených traumat minulosti.

6 POUŽITÁ LITERATURA

Knihy

1. BARŠA, Pavel. *Paměť a genocida. Úvahy o politice holocaustu*. Praha: Argo, 2011. ISBN 978-80-257-0368-7.
2. DOLEŽALOVÁ, Pavla a spol., 2017, *Trauma v dětství a adolescenci. Příručka pro pedagogy* Klecany: Národní ústav duševního zdraví. ISBN 978-80-87142-32-5
3. FISHER, Janina. *Jak používat tuto knihu. Rozpoznejte živé dědictví traumatu. Překonávání traumatu*. Praha: Portál, 2023. ISBN 978-80-262-2070-1
4. FREUD, Sigmund. *Totem a tabu: o podobnostech v duševním životě divocha a neurotika*. Praha: Portál, 2017. Klasici (Portál). ISBN 978-80-262-1249-2.
5. HES, Milan. *Promluvili o zlu: Holocaust mezi dějinami a pamětí*. Praha: EPOCH, 2013. ISBN 97880-7425-191-7.
6. PORTERFIELDOVÁ, Kay Marie, 1998. *Jak se vyrovnat s následky traumatu*. Praha: NLN, s.r.o. ISBN 80-7106-262-6
7. TÓTHOVÁ, Jana, 2011. *Úvod do transgenerační psychologie rodiny*. Praha: Portál, s.r.o. ISBN 978-80-7367-856-2

Online zdroje

1. HIRSCH, Marianne. *The Generation of Postmemory. Poetics Today: International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication* [online]. Durham (North Carolina): Duke University Press, 2008, 1. 3. 2008, roč. 29, č. 1, [cit. 9. 1. 2025] ISSN 1527-5507. Dostupné z: <https://read.dukeupress.edu/poetics-today/article/29/1/103/20954/The-Generation-of-Postmemory>
2. KOLÁŘ, Stanislav. *Intergenerational transmission of trauma in Spiegelman's Maus*. Online. Brno studies in English. 2013, roč. 39, č. 1, strany 227-241. ISSN 0524-6881. Dostupné z: <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129161>. [cit. 10.2. 2025].
3. NAKONEČNÝ, Milan. *Nevědomí kolektivní*. *Encyklopedie.soc.cas.cz*. Online. Sociologický ústav AV ČR: 11. 12. 2017 [cit. 25. 11. 2025]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Nev%C4%Bdom%C3%AD_kolektivn%C3%AD
4. NOVÁK, Dominik. *Odkaz druhé světové války v současné české próze: sociální paměť a vyrovnání se s traumatem dějin*. Online. Diplomová práce. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. 2023. Dostupné z: <https://theses.cz/id/m8b77t/>.
5. PRÁŠILOVÁ, Lucie. *Zanedbávání dítěte v rámci transgeneračního přenosu*. Online, Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociální politiky a sociální práce, 2017. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/z3j9a/Bakalarska_prace_Lucie_Prasilova.pdf. [cit. 9.1. 2025].

7 SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Živé dědictví. FISHER, Janina. *Jak používat tuto knihu. Rozpoznejte živé dědictví traumatu. Překonávání traumatu*. Praha: Portál, 2023, strana 25. ISBN 978-80-262-2070-1

Obrázek 3: Maus II, And Here My Troubles Began, 26. CORMAN, Leela. *On the Importance of Art Spiegelman's Maus*. Online. Reactor. 2022. Dostupné z: <https://reactormag.com/wp-content/uploads/2022/04/MAUS-NUDITY-1.jpg>. [cit. 10.2. 2025].